

І. С. ВІНОКУР, Г. М. ХОТЮН

СКІФСЬКИЙ АМУЛЕТ

На північно-східній околиці с. Верхні Панівці, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області, в липні 1961 р. при підготовці полів фільтрації для цукрового заводу бульдозером було знищено курган. Працівники Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника, які довідались про це і прибули на місце робіт, застали уже повністю зруйнований насип і поховання.

Робітники А. А. Толинський, Б. П. Гусаковський, В. Г. Івасюк, Г. І. Андрушко, І. В. Соломаха, А. Н. Ключюк, які були присутні при знесенні курганного насипу, свідчать, що курган мав висоту близько 1,3—1,5 м при діаметрі його основи — 12—14 м. З розповіді цих же робітників з'ясовано, що рештки захоронення (людській кістяк) знаходилися під кам'яною викладкою, яку разом з похованням зруйнував бульдозер.

Вказані товариші передали директору Кам'янець-Подільського історичного музею Г. М. Хотюну речі, виявлені при зруйнуванні кургану. Це уламки великого круглого литого бронзового дзеркала з прямою ручкою (кінець обламаний). Діаметр дзеркала, судячи з фрагментів, — 20,7 см, товщина — 0,3 см. Один бік дзеркала рівний, гладкий, а з другого боку його край загнутий (висота закраїнки — 0,8 см). Рукоятка має три прямих рельєфних лінії — виступи; висота їх — 0,3 см. А на самому дзеркалі є дві рельєфні лінії, які сходять конусом; висота їх — 0,1 см (рис. 1, 4). Два бронзових тригранних наконечники від стріл. Висота одного — 3,3 см, другого — 3 см (рис. 1, 2, 3). Золотий виріб — очевидно частина вискової прикраси. Він пошкоджений (нижній кінець обламаний; рис. 1, 1). Крім вказаних речей, в кургані було виявлено досить цікавий предмет, виготовлений з нижньої щелепи леопарда¹. Довжина його — 7 см. Задня частина щелепи відпиляна. В цьому місці з обох боків просвердлені дві пари отворів. В крайній парі отворів, ближчій до спільного кінця щелепи, знаходиться лита бронзова дужка-підвіска (товщина дужки — 0,2—0,3 см; рис. 2, 4). Вона служила, очевидно, для підвішування вказаного предмета. Від довгого користування перша пара отворів протерлася і тоді просвердлили другу пару, ближчу до спільного кінця щелепи (рис. 2, 1, 2).

Передня частина щелепи окована тонкою срібною пластиною (ширина пластилини — 3,3 см, товщина — 0,5 мм). Пластина в тому місці, де вона облягає ікла, має спеціальні округлі вирізи. В нижній частині щелепи вона начебто врізана і утоплена в кістку. Для цього в кіст-

¹ Визначення щелепи проведено в Інституті зоології АН УРСР: Науковий співробітник відділу палеозоології Є. Л. Коротевич визначила щелепу як приналежну до великої кішки, найімовірніше — леопарда (*Leopardus pardus*).

ці було вирізано дві паралельні заглиблені лінії; на срібній пластині є сліди тиснення срібної пластини в кістку. Спереду, між іклами, в срібній пластині є наскрізний отвір, через який заклепкою пластинка була скріплена з кісткою (рис. 2, 3). Дві пари зубів передньої частини

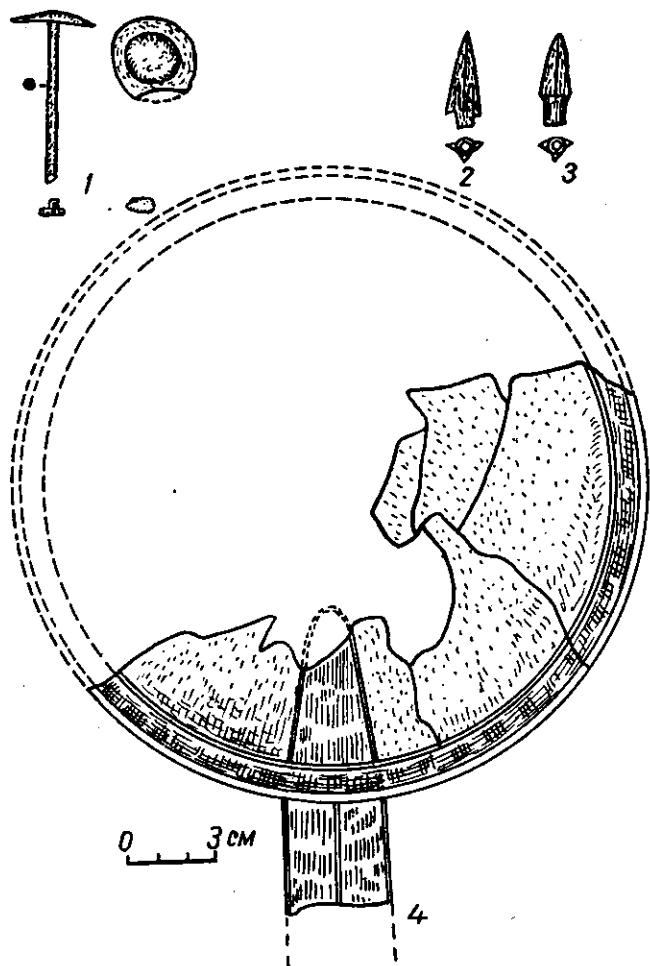

Рис. 1. Речі з кургана біля с. В. Панівці.

щелепи спеціально скріплені шістьма срібними заклепками (діаметр їх — 0,2—0,3 см; рис. 2, 1, 2).

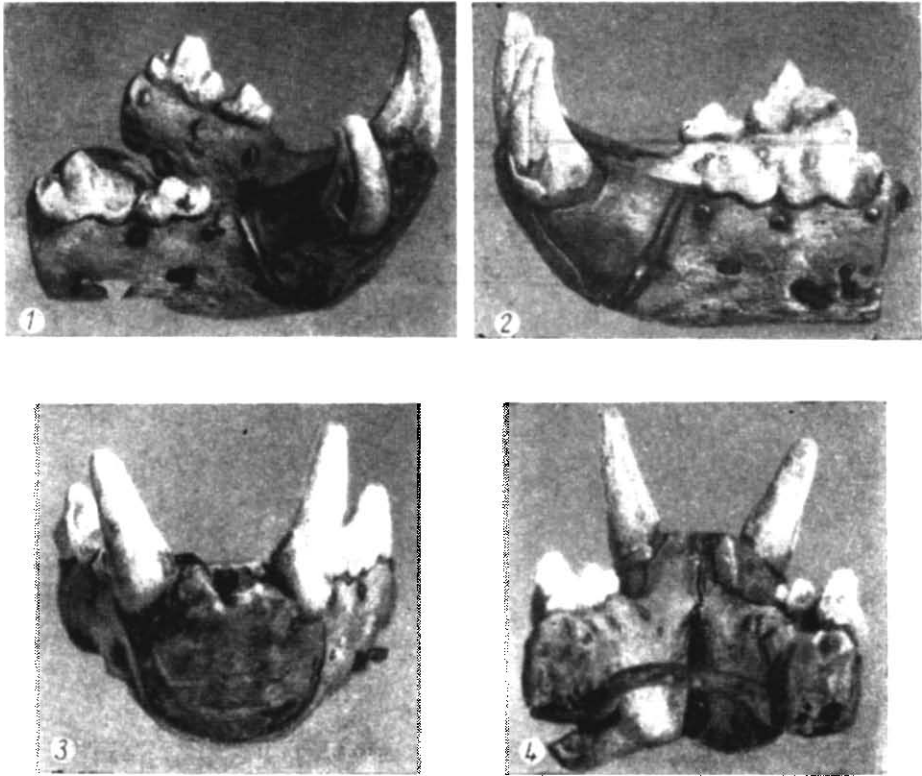
Вказані срібні деталі, крім декоративної, мали і певне утилітарне призначення. Вони пристосовували предмет до можливості довго користуватися ним.

Для чого ж міг служити розглядуваний предмет? Щоб відповісти на це запитання, ми звернулися до розшуків можливих аналогій. Але, на жаль, тільки в одному випадку серед старожитностей скіфського часу є подібна нашій знахідка. Йдеться про виявлену О. А. Сплициним в 1906 р. у другому кургані Мастюгинської групи частину нижньої щелепи кабана в срібній оправі². Ця щелепа, на відміну від знайденої в Верхніх Панівцях, не має отворів і дужки для підвішування.

Вказана деталь дає можливість зрозуміти призначення мастюгинської і верхньопанівцевої знахідок. Якщо б знахідка з нашого кургана

² ОАК за 1906 г., СПб., 1909, стор. 110, рис. 153. За вказівку на дану аналогію щиро вдячуємо Є. Черненку.

служила як звичайний амулет, що його постійно носили при собі, то були б сильно потерті, зашліфовані ті боки, які звернуті до тіла або одяжі. Однак саме таких слідів зашліфовки, які б могли з'явитися від тривалого носіння, не простежуються. Та й сам розмір речі відкидає можливість повсякденного її носіння при собі. Найімовірніше нашу

0 1 2 3

Рис. 2. Скіфський амулет з кургана біля с. В. Панівці.

знахідку треба вважати амулетом або оберегом житла. Такий предмет міг знаходитися в приміщенні, являючись втіленням ідеї тварини — тотема. Будучи реліквією, ця річ, певно, передавалася з покоління в покоління. Ось чому на шелепі дві пари отворів для дужки-підвіски.

Верхньопанівецький курган датується бронзовими наконечниками стріл і дзеркальцем. Бронзові наконечники стріл належать до форм, дуже поширених у V ст. до н. е.³ Бронзове масивне дзеркало вказує, очевидно, на кінець VI ст. до н. е., тому найімовірніше датувати Верхньопанівецький курган кінцем VI—V ст. до н. е. До цього треба додати, що, як свідчать дослідники, на території північно-західної частини Середнього Подністров'я речі скіфського типу — зброя, дзеркала, прикраси — існували не пізніше середини V ст. до н. е.⁴ Мастюгинські кургани, звідки походить наведена вище аналогія нашої знахідки, датуються приблизно VI—V ст. до н. е.⁵

Верхньопанівецький курган належав, без сумніву, автохтонному лісостеповому населенню Північно-Західного Подністров'я, про що свід-

³ Нариси стародавньої історії Української РСР, К., 1957, стор. 144.

⁴ Б. Н. Граков, Основные культуры скифского времени в Причерноморье и в лесостепной зоне, Доклады VI научной конференции Института археологии, К., 1953, стор. 162.

⁵ ОАК за 1906 г., СПб., 1909, стор. 110—111.

чить, зокрема; давня місцева традиція використання каменю при спорудженні могили під курганням насипом⁶. Більшість дослідників зв'язує територію Середнього Подністрів'я скіфських часів з місцевими племенами «скіфів-орачів»⁷.

Але це місцеве населення перебувало, очевидно, у досить тісних економічних і культурних контактах з власно скіфами. Знахідка описаного амулета (оберега житла) — яскраве свідчення таких стосунків. Відомо, яке велике місце у скіфів займав культ тварини. Це знайшло своє яскраве відображення у так званому звіриному стилі орнаментики в скіфській культурі⁸. Знахідка у Верхньопанівецькому кургані амулета (оберега житла), виготовленого з щелепи леопарда⁹, підтверджує вплив культу тварин у скіфів на деякі форми обрядів і вірувань місцевого, нескіфського населення Середнього Подністрів'я.

И. С. ВИНОКУР, Г. М. ХОТЮН

СКИФСКИЙ АМУЛЕТ

Резюме

Во время земляных работ в кургане около с. Верхние Паневцы, Хмельницкой области, были найдены обломки бронзового зеркала, два бронзовых трехгранных наконечника стрел, часть золотой поделки и предмет из челюсти леопарда. Находки датируются концом VI—V вв. до н. э.

⁶ Б. Н. Граков, Основные культуры скифского времени в Причерноморье и в лесостепной зоне, стор. 162.

⁷ А. И. Тереножкин, Некоторые актуальные вопросы скифоведения, Доклады VI научной конференции Института археологии АН УССР, К., 1953, стор. 146.

⁸ Б. Н. Граков, Скифы, К., 1947, стор. 76—85.

⁹ Визначаючи територію поширення леопарда (*Leopardus pardus*), спеціалісти вказують, що він проживав на півдні СРСР аж до початку нашої ери. Osteологічні знахідки леопарда виявлені в шарах V—II ст. до н. е. в Ольвії. (И. Г. Пидопличко, О ледниковом периоде, вып. II, Биологические и географические особенности европейских представителей четвертичной фауны, К., 1951).